

# Filipperbrevet i dansk prøveoversettelse

– en skandinavisk sammenligning

*Af professor, dr. teol. Jorunn Økland,  
Universitetet i Oslo*

*Abstract:* The current article is a response to, a review of, and a discussion of a preliminary translation of the Pauline Letter to the Philippians for the new, official Danish Bible translation to appear in final form in 2036. The article “compares notes” between the respective translation processes, contexts, results and principles of the Norwegian, revised Bible version *Bibel 2024* and the Danish *Bibelen 2036*, using the Pauline Letter to the Philippians as a case study. The article also reflects on the usefulness of printed Bibles and large, demanding Bible translation projects in an era when artificial intelligence can potentially keep a given translation constantly updated. The article was solicited by DTT. The author was/is Chair of the Translation Committee responsible for the Norwegian revision process resulting in The Norwegian Bible Society’s *Bibel 2024*.

*Keywords:* Bible – Philippians; Translation – Collective, Individual and AI – Comparative translation analysis – Philippians

## Innledning – Bibeloversettelse på 2020-tallet

I de siste tider, med all slags AI og oversettelsesteknologi, kan manuell, forskningsbasert, filologisk bibeloversettelse utført av eksperter på bibel-litteratur, antikke og moderne språk, forekomme pragmatisk sett overflødig: Det er bare å kjøre originaltekstene gjennom Google Translate eller annet foretrukket oversettelsesverktøy. Straks har man tilgang til de gamle tekstene på hvilket moderne språk man

måtte ønske. Denne nye muligheten gjør at teksten kan holde tritt med den løpende språkutviklingen og framstå som ”ny” hver søndag. Rettere sagt: teksten *vil* alltid være ny hver søndag, etter lørdagskveldens oppdaterende AI-språkvask! Gitt denne situasjonen, hva er da poenget med fortsatt å holde seg med bibelselskaper som bruker store ressurser og lang tid på å forberede, produsere og gi ut nye oversettelser på papir mellom to permer – med mye sjeldnere, men fortsatt regelmessige, mellomrom?

Kanskje er det noen som fortsatt ønsker å lese fra en oversettelse som er gjennomtenkt, gjennomarbeidet, gjennomdiskutert og kvalitetssikret historisk og filologisk, og som ikke inneholder pinlige feil. Slike finnes dessverre fortsatt ofte i AI-produserte tekster og oversettelser.<sup>1</sup> Man kan saktens prøve å kjøre bibelteksten gjennom et AI-verktøy som har inkorporert hele oppslagsverk og ordbøker som for eksempel Liddell-Scott-Jones’ *Greek English Lexicon* (1968), Walter Bauer (2020), Koehler-Baumgärtner (1994-5) eller lignende, samt eksegetisk litteratur. Men feilkilden som kunstig intelligens kan utgjøre, vil nok reduseres på sikt. Det AI-oversettelser fortsatt vil mangle i overskuelig framtid, er adekvat forståelse av de mangfoldige, men likevel definerbare målgruppene en offisiell bibelutgave fra et nasjonalt bibelselskap henvender seg til – *i dag*, og ikke for over hundre år siden, da de nevnte oppslagsverkene først ble samlet, strukturert og utgitt. Altså trengs jevnlig nye oversettelser fra mennesker som forstår både grunntekstene og deres samtid, samt tiden oversetterne selv lever i – på en grundig måte.

Som leder av Det norske Bibelselskaps Oversettelsesutvalg loset jeg den norske bibel-revisjonen (som ble lansert i mars 2024<sup>2</sup>) gjennom Utvalget og andre styrende organer i og rundt Bibelselskapet. Bak den aktuelle danske prøveoversettelsen til Filipperbrevet (heretter forkortet: PO36), som jeg altså har fått i oppdrag å se på, står en oversettergruppe bestående av Martin Friis, Nicolai Techow og Ea Lindhardt Overgaard. Jeg vil i det følgende diskutere noen overordnede problemstillinger og noen konkrete detaljer og vers fra PO36 i

---

<sup>1</sup> Hvordan hittil profesjonelle oversettere opplever denne nye situasjonen, kan man lese om her i Dahl 2024. Dahl er også bibeloversetter, og diskuterer også oversettelse av Filipperbrevet i artikkelen (Dahl 2024).

<sup>2</sup> Det vil si *Bibel 2024*.

lys av hvordan vi i Norge arbeidet med de samme detaljene, versene og utfordringene.

Et par forbehold: Jeg er den første til å anerkjenne at i bibeloversettelse er det slik at "alt henger sammen med alt": Er det ønskelig å endre ett ord i ett vers, fører det gjerne med seg et ras av endringer – i verset, i hele det bibelske skriftet, eller i hele bibelutgaven. Videre krever det at andre steder der samme ord eller sammensetning forekommer, vurderes og eventuelt endres tilsvarende for å sikre konsistens i oversettelsen. Bak et tilforlatelig ønske om endring av oversettelsen av et enkelt ord eller formulering i et vers, gjemmer det seg altså en stor pakke av hensyn som oversetterne (men ikke nødvendigvis kritikerne) må ta konsekvensene av: konsistens i oversettelsen av enkeltord på grunnspråket – eller ikke; semantiske felt og deres bredde, dybde og presisjon, på grunnspråk og målspråk; betydningsnyanser, m.m. Derfor vil denne artikkelen – med ett unntak – kun diskutere noen få eksempler fra PO36; ikke for å fordømme oversettervalgene som om de skulle ha oppstått i et *Sola Scriptura*-aktig vakuum, som om det skulle være mulig å endre ett vers uten å se på den større helheten. Hensikten er å fokusere på og analysere oversettervalgene som kommer til uttrykk i PO36, og sette dem i relieff i forhold til diskusjonene og prosessene vi hadde i arbeidet med de samme vers/begreper/ord i den norske Bibel 2024. Undertegnede, som har fått mange henvendelser med sterke oversettelses-ønsker i forbindelse med lanseringen av den norske Bibel 2024, vet utmerket hvor grundig oversetterne enkeltvis og i gruppe må tenke gjennom konsekvensene selv i endringen av ett, lite, tilforlatelig ord i en prøve-oversettelse!

Derav følger et annet punkt: En (gjen-)oversatt bibel må også tilpasses brukergruppene og brukskonteksten til en viss grad, ettersom ulike grupper anvender og forstår språk på ulike måter. Både brukergrupper og -kontekst kan være noe ulike i Danmark og Norge: Danmark har beholdt båndene mellom kirke og stat, mens Det norske Bibelselskap ble bredt økumenisk etter at båndene mellom Den norske stat og dens -kirke ble fjernet etter forrige oversettelse, Bibel 2011.<sup>3</sup> For oversettelsesarbeidet i det norske Bibelselskap har den nye

---

<sup>3</sup> Den norske kirke ble eget rettssubjekt i 2017. Riktignok var Bibelselskapet i praksis økumenisk (blant ansatte og i kontaktnett) også før kirkens brudd

*Sitz im Leben* i forkant av Bibel 2024 betydd økt kompleksitet i utfordringen det er å møte ulike leseres forutsetninger og forventninger – som altså spriker mye mer enn før, ettersom oversettelsen ikke lenger skal innrettes spesifikt mot Den norske kirke, men imøtekomme et mye bredere økumenisk landskap. Samtidig skal oversettelsen utfordre med nye oversettelser og formuleringer der det er nødvendig ut fra ny filologisk eller historisk-kritisk kunnskap, eller ut fra endringer i talemåter på målspåket.<sup>4</sup> Bibellesere forventer både språklig oppdatering, pedagogisk tilrettelegging og ny kunnskap; både å bli bekreftet i sin tro, men også utfordret – i en balanse som oppleves rett for dem. Her vil nok balansepunktet variere både mellom individer og deres ulike trossamfunn: Står dette virkelig i Bibelen? Er dette den mest saksvarende eller bokstavtro gjengivelse av grunnteksten? Alt dette er komplekse avveininger som ikke bør overlates til KI – eller enkeltpersoner.<sup>5</sup> De krever sensitivitet, *Fingerspitzengefühl* – og evne til språklig pragmatikk: Oversettelsen skal jo helst gi mening også for andre enn oversetteren selv: derfor har de større, varige og bærekraftige oversettelser gjerne vært resultater av omfattende gruppearbeid, der skarpe meninger og analyser har blitt brynet mot hverandre over tid: Septuaginta, Vulgata, King James Bible, Revised og New Revised Standard Version – og nå sist: Dansk Bibel 2036.<sup>6</sup> Det synes dessverre som at særlig protestanter med hang til sekterisme har en tendens til å glemme (eller ignorere?) dette faktum.

Ikke alt i den norske, publiserte Bibel 2024 ble slik Oversettelsesutvalget – eller Bibelselskapets ledelse – opprinnelig hadde foreslått eller ønsket. Men når det handler om en så omfattende boksamling som Bibelen, som er i bruk i så mange ulike miljøer, er en vellykket revisjon avhengig av bredt samspill og forhandling mellom overset-

---

med staten, og det tilstrebet en økumenisk tilnærming til bibeloversettelse. Men selve oversettelsesarbeidet var nok mest innrettet på å røkte skolevesenets, Den norske kirkes og det offentlige Norge for øvrig sin offisielle bibel.

<sup>4</sup> Se videre diskusjon av slike språk-forhandlinger i Eggen m.fl. 2019. Se spesielt Økland 2019.

<sup>5</sup> Et skrekkenes eksempel er Martin Luther: Han ble aldri ferdig, men redigerte på sitt Nytestamente kontinuerlig fra 1522 og fram til 1545, altså nesten fram til sin død i 1546.

<sup>6</sup> Se en fortelling om slikt gruppearbeid i Nicholson 2003.

tere, bibel-eksperter, og ulike målgrupper av vanlige lesere. Til syvende og sist er oversettelsens hensikt at Bibelen skal kunne leses og forstås av dem som nettopp ikke kan grunnspråkene. Den ferdig oversatte bibelteksten er derfor et resultat av forhandlinger og kompromisser – noe en del protestanter har vanskelig for å svelge, og har hatt det siden William Tyndale: Kompromissløshet ligger på en måte i protestantismens DNA.

Dette svært interessante epistemologiske fenomenet skal jeg ikke dvele mer ved her. Men at en oversettelse skal gi mening for flere enn oversetteren selv, er en svært viktig del av hva vi i det hele tatt forstår med fenomenet "oversettelse" i det 20. og 21. århundre.<sup>7</sup> Om filologene aldri så mye ønsker å benytte en målspråklig term med tilnærmet full semantisk overlapp med en term på grunnspråket, må vi bare erkjenne at målspråks-terminen kanskje sender ulike (eller ingen!) "signaler" til ulike (alders-)grupper. I Norge ble oversettelsen av δούλος, tjener eller slave, et eksempel på dette, noe som førte til stor diskusjon: den eldre generasjon forbandt "slave" kun med amerikansk slave-handel og slaveri på 17- og 1800-tallet,<sup>8</sup> mens den yngre generasjon forbandt "slave" også med slaveri i vår tid, som heller ikke vi i Norden går fri fra.<sup>9</sup> Den norske Bibel 2024 endte derfor opp med vekslende oversettelser av δούλος, avhengig av kontekst. Mer om dette senere.

Om Filipperbrevet er det generelt å si at i Norge gjorde oversetterne til Bibel 2024 få endringer i dette korte brevet. Det er ikke en tekst som legger opp til de store kontroversene. Vi hadde da heller ikke mye tid til rådighet, gitt de beklagelig stramme tidsrammene for hele Bibel 2024-prosjektet. At det danske oversettelsesprosjektet gis mer tid, vitner om seriøsitet og forståelse av alvoret i oppgaven.

---

<sup>7</sup> Cf. Eco 2004. Som en anmelder av denne boken sa (Magdalena Ball i *Compulsive Reader*), "If you consider the complexity involved, it is a wonder that anyone is able to produce an adequate translation at all" (Ball 2004).

<sup>8</sup> Et internett-søk på ordet "slave" i norske aviser i perioden høst 2023-vår 2024, vil synliggjøre dette.

<sup>9</sup> Foruten de ofte omtalte husholds-slavene og trafficking-ofre: Ta gjerne "slavetesten" på <https://slaveryfootprint.org/> De fleste i en nordisk kontekst vil finne at deres levemåte forutsetter langt flere slaver rundt i verden, enn de vanligvis tenker over.

Jeg vil i det følgende diskutere et par eksempler på endringene i Bibel 2024, med spesielt henblikk på hva den danske PO36 har gjort med ord/vers/perikoper vi selv arbeidet med, samt undersøke PO36 valg noen andre steder der vi også vurderte endringer.

## Case-studier

### *”Begrunde” evangeliet?*

I kapittel 1, v. 7 taler Paulus om apologetikk: han snakker om ἀπολογία, rimelig oversatt ”forsvar”, dvs. av evangeliet, men også βεβαίωσις, som betyr ”stadfestelse”, ”bekreftelse”. På gresk brukes røttene substantivisk slik de her er gjengitt, men PO36 tar seg på den ene siden noen friheter når den oversetter substantivene med verbal-former: ”forsvarer og begrunder evangeliet.” På den annen side lyder det utvilsomt bedre på moderne dansk. Skandinaviske språk beveger seg antakelig i samme retning, noe som gjør at denne omskrivningen fra substantiv- til verbal-former lyder rimelig også i norske ører. Men i det teologisk meget tilforlatelige og enkle Filipperbrevet blir kanskje oversettelsen av substantivet βεβαίωσις med verbalformen ”begrunne” litt vel sterk. Å ”begrunne” evangeliet leder tankene mer hen til filosofer og teologiske ”apologeter” som vel kommer noe senere i den teologiske utviklingen? Likevel er det ikke helt unaturlig, ettersom også termen ἀπολογία faktisk dukker opp i samme setting. Men denne leser undres om det i oversettelsen kanskje er lest litt vel mye av den senere apologetikken inn i en av NTs tidligste tekster?<sup>10</sup>

### *Hva er ”falsk omskjæring”?*

Neste eksempel jeg vil diskutere, er fenomenet ”falsk omskjæring.” For hva skulle det være? Filipperbrevets kapittel 3 inneholder konkrete formaninger. 3,2-3 lyder i PO36: ”Vær på vagt over for hundene, vær på vagt over for de onde arbeidere, vær på vagt over for den falske omskjæring. 3 For det er os, der har omskjæringen: Os, der tjener ved Guds Ånd og har vores stolthed i Kristus Jesus og ikke stoler

---

<sup>10</sup> Se f.eks. Tertullians *Apologi* (Tertullian1931).

på det ydre.” (Fil 3,2: Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. 3 ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή, ...) )

Originalteksten setter her opp et ordspill mellom ordene κατατομή og περιτομή, som Paulus framstiller som motsetninger. Språk-kompositorisk sett er dette en av Paulus’ mer elegante konstruksjoner. Περιτομή betyr ”omskjæring” og er oversatt ”omskæringen.” Men hva er κατατομή? Slår man opp i et leksikon som Liddell-Scott-Jones (1968), og starter med verbet κατατέμνω, som κατατομή er avledet av, står det det betyr å ”skjære i biter, skjære opp”, f.eks. kjøtt. Det sjeldnere brukte κατατομή, som er eget oppslagsord, refererer først og fremst til arkitektur og ”snitt” i stein, men en annen oversettelse som foreslås, er ”kjønnslemlestelse” (”mutilation” på engelsk), eller alternativt, ”å skjære ‘nedover’, skjære av”, altså kirurgi (s.v. κατατομή). Ut fra ordbokens fyldige oversikt over bruksmåter og oversettelsesalternativer, er det tydelig at det i Fil 3,2 handler om mennesker, ikke stein eller (dyre-)kjøtt til konsum. Da undrer denne leser seg svært over hvordan ”mutilation” (LSJ) eller ”kjønnslemlestelse” kan betegnes ganske diffust som ”falsk omskjæring” – og hvordan i all verden moderne danske lesere vil oppfatte det? Oversettelsen fjerner mye av det dramatiske i Paulus’ språkbruk. Det er slik eufemistisk språkbruk vi i den norske Bibel 2024 har forsøkt å korrigere. Der oversettes verset ”hold øye med dem som skamskjærer seg”. Det er heller ikke en helt presis oversettelse, ettersom den greke teksten i motsetning til norske ”seg” ikke indikerer hvem som står for skamskjæringen, dvs. om det er selvskading eller ikke. Likevel vil jeg mene at den er noe tydeligere enn PO36s variant.

Det er et utbredt mønster at moderne vestlige bibeloversettelser har tydd til omskrivninger i oversettelsene av genital-/sex-relatert terminologi. Slik sett skiller uttrykket ”falsk omskjæring” seg ikke ut fra vår rike bibeltradisjon av tilslørende omskrivninger. Disse oversettelsene har speilet kanskje en mer bluferdig kultur, og/eller man har tenkt at genitale og seksuelle temaer ikke passer seg i Bibelen, så ordene antas brukt i overført betydning eller tilsvarende, og oversettelsene blir ditto. Men i vår tid hvor det er mye vanligere med direkte tale om genitale temaer, blir det pinlige snudd på hodet: det pinlige

nå er å bruke eufemismer som ingen forstår, ut fra et ønske om å unngå å snakke "for direkte."<sup>11</sup>

Når PO36 "kaller en slave for en slave", altså direkte oversetter δούλος med "slave", framstår oversettelsen av κατατομή med "falsk omskjæring" som unødvendig uklar, forvirrende og unnnvikende – i 2025. Ingen vet vel hva "falsk omskjærelse" skulle være, mens kjønnslemlestelse, kastrering ved snitt og mislykkede omskjæringer av jente- og gutte-barn er konkret. Det skrives i perioder mye om tematikken i media, slik at mange lesere vil ha en forestilling om hva det dreier seg om. "Falsk omskjæring" er intetsigende, og bagatelliserer det kirurgiske inngrepet det refereres til.

Konteksten her er at Paulus argumenterer for at "vi"-et, altså de som er i Kristus, allerede er ἡ περιτομή, altså (i) omskjærelsen, overfor Gud. De som setter sin tillit til omskjærelse ("i kjøttet", 3,3-4), på den fysiske kroppen, er altså ikke korrekt omskåret slik de selv er overbevist om, det kirurgiske inngrepet har tvert imot kjønnslemlestet dem! Selv om det der uttrykkes på en noe annen måte, er denne tenkemåten i Fil 3 helt i tråd med Gal 5, særlig v. 12 der Paulus også argumenterer med at kroppslig omskjærelse kan regnes som en form for kastrering.

### *Slave eller tjener?*

Et stort tema i bibeloversettelser til en rekke språk for tiden, er hvordan man skal oversette det greske ordet δούλος. Dette var den mest generelle greske termen for "slave" i de gresktalende delene av

---

<sup>11</sup> En fylldig oversikt over ulike perioders oversettelses-preferanser i møte med bibeltekster som refererer til f.eks. likekjønnet seksualitet (eller som lesere/oversettere har *antatt* at gjør det), gis i Lings 2013. Da de første prøveoversettelsene til Bibel 2024 ble sluppet, brukte Kjell Arild Pollestad (som lanserte sin personlige bibeloversettelse rett før lanseringen av Bibel 2024) den nye, feminine kjønningen av Behemot i Jobs bok 40 *fra Bibel 2011* til å insinuere at Bibelselskapets neste trekk (Bibel 2024) ville være å introdusere "hen" som kjønnsnøytralt pronomen. Men det var aldri del av diskusjonen. Ved å generalisere ut fra Jobs bok og Behemot, anklaget han oversettelsene til Bibelselskapet videre for å være kjønnsforvirret og politisk korrekte ettersom "det er liten grunn til å tvile på at 'halen' er en eufemisme for en mer relevant kroppsdel i denne sammenheng." Konklusjonen var at prinsippet om inkluderende språk har gått amok i Bibelselskapet). Se Pollestad 2022 og tilsvaret fra Topland m.fl. 2022.

Romerriket på nytestamentlig tid. NT bruker i tillegg andre, mer spesialiserte termer for personer som verken eide seg selv eller egen arbeidskraft, men var eid av en annen, fri person.

Blant oversetterne i Norge kom temaet til uttrykk i et ønske om mer nøyaktighet og presisjon i oversettelsen av termer som betegnet distinkte, ulike posisjoner i det antikke sosiale hierarkiet – f.eks. mellom personer som ikke eier seg selv og personer som er frie, men påtar seg arbeid mot betaling eller livsopphold.<sup>12</sup> Viktig grunnlag for det norske Oversettelsesutvalgets arbeid med termer for slaveri var Anders Martinsens PhD-avhandling,<sup>13</sup> men utvalget la ned mye arbeid i å undersøke slave/tjener-terminologien i NT også mer selvstendig: I Romerriket kunne frie tjenere ha slaver, og selv slaver kunne ha egne under-slaver (*servus vicarius* eller *peculium*).<sup>14</sup> Da vi gikk gjennom alle forekomstene i NT, fant vi en gjennomført språklig distinksjon mellom δούλος eller andre termer for slaver, og tjenere (f.eks. ὑπηρέτης) som står i en annen persons tjeneste, mot betaling eller livsopphold. Tjenere er frie til å gå sin vei, f.eks. ”Den fortapte sønn” (Luk15,11-19). Det er vanskelig å finne eksplisitte eksempler på at de nytestamentlige forfattere, som alle levde under det romerske imperiums hegemoni og i dets semiotiske univers, brukte δούλος der det egentlig er snakk om frie (lønns)-arbeidere. I GTs skrifter derimot, som har blitt til over flere hundre, for ikke å si tusen, år, er det umulig å finne en enhetlig referent bak den *hebraiske* termen עֶבֶד fordi den refererer til sosiale roller uttrykt på så mange ulike språk fra så mange ulike kulturer og landområder og over en mye lengre tidsperiode. Da blir konsistens i distinksjonen mellom ord for ”tjener” og ”slave” umulig, og Bibel 2024 beholdt stort sett ”tjener” i GT. Tilsvarende de stedene i NT der det dreier seg om oversettelse til gresk av hebraisk עֶבֶד (f.eks. i GT-sitater eller -referanser), oversatte vi vanligvis ”tjener”, i tråd med hvordan hebraisk עֶבֶד i GT var oversatt. Det er nok fortsatt opprydningsarbeid å gjøre på denne fronten, men PO36 jeg fikk tilsendt, er et viktig skritt i riktig retning!

<sup>12</sup> F.eks. ”Sønnen som kom hjem” – overskriften på fortellingen i Lukas 15,11-31 i Bibel 2024.

<sup>13</sup> Se Martinsen 2015. For en nyere diskusjon av oversettelse av slave/tjener-terminologi, se Martinsen og Stoutjesdijk 2025.

<sup>14</sup> Se Heinrich Erman (1896). Erman refererer også til NT, men spesielt til Matt 20,27 som eksempel på *servus vicarius* (fotnote 1 p. 32).

”Tjener” hadde altså vært brukt som oversettelse av δούλος til norsk med den folkelige begrunnelsen at hebraisk עֶבֶד ble oversatt til gresk δούλος; עֶבֶד oversettes til ”tjener” på norsk, *ergo* må δούλος oversettes likt (man kunne selvsagt tenke seg at oversettelsen også pekte omvendt vei, at det også fantes slaver og ikke bare tjenere i antikkens hebreiske samfunn ...). Tradisjonelt har oversettelsene altså forutsatt at den sosiale organiseringen/stratifiseringen på tvers av 3 kontinenter over en periode på nærmere 1000 år (GT) – og i Romerriket over en periode på maximum 100 år (NT),<sup>15</sup> er kompatible. Men Toraens strenge regulering av slavehold gjorde at det gamle Israel aldri nærmet seg Romerrikets slavevesen av industriell skala. Derav følger at det å gå via GT-hebraisk vanskelig kan begrunne at gresk δούλος i tekster skrevet originalt på gresk i romersk keisertid eksklusivt bør oversettes ”tjener.” NT ble til innenfor konteksten av det romerske imperium, notorisk for sin særdeles store andel slaver.<sup>16</sup>

I oversettelser av den ”positive” metaforiske bruken av slave-termer (som f.eks. Paulus’ bruk av termen som selv-karakterisering), valgte man før å oversette ”tjener”. Men det var å forskyve problemet: I neste runde ble det tydeligere at dette valget i oversettelser av δούλος-termen innførte en ytterligere distinksjon på skandinavisk mellom slave og tjener, som ikke tilsvarende de eksisterende distinksjonene mellom slave og tjener på grunnspråk (f.eks. δούλος vs. υπηρέτης). Det er denne distinksjonen internt i oversettelsen av δούλος, basert på subjektiv magefølelse og evt. teologi, dagens generasjon av bibeloversettere opplever som kunstig, inkonsistent og misvisende.

Termen δούλος, slave, forekommer bare 2 ganger i Filipperbrevet, begge ganger med helt klart positiv valør: Første gang er i brevets innledning: ”Paulus og Timoteus, Kristi Jesu tjenere/slaver, hilser alle de hellige i Kristus Jesus som bor i Filippi, og deres tilsynsmenn og diakoner” (Fil 1,1).

<sup>15</sup> Jeg følger her Müller (2024), som daterer Apostlenes Gjerninger til 130-150 – kanskje enda senere.

<sup>16</sup> Som med all tall-festing av Romerriket, er også slave-andelen umulig å tallfeste på sikkert vis. En som har prøvd, er Madden (1996).

Vi ser at Paulus åpner på standard paulinsk vis (χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, Fil 1,2), og betegner både seg selv og sin med-reisende partner Timotheus, for δοῦλοι Χριστοῦ Ἰησοῦ (Fil 1,1), altså "Kristi Jesu slaver." Han bruker det som en hedersbetegnelse. Han hilser til "alle de hellige i Kristus Jesus som bor i Filippi, og deres tilsynsmenn og diakoner."

Likevel endte Bibel 2024 på "Paulus og Timoteus, Kristi Jesu tjenere..." i Fil 1,1.

Men i Fil 2,7, har også norsk Bibel 2024 oversatt "slave":

6 Han var i Guds skikkelse  
og så det ikke som et rov  
å være Gud lik,  
7 men ga avkall på sitt eget,  
tok på seg slaveskikkelse  
og ble mennesker lik.  
Da han sto fram som menneske...

I Filipperbrevet i Bibel 2024 er altså δοῦλος oversatt "tjener" en gang, og "slave" en gang. Det norske utvalget gikk opprinnelig inn for å oversette δοῦλος med "slave" mer konsistent. Konsistens i oversettelsen av denne og tilgrensende sosiale kategorier ville tydeliggjøre og utdype tekstenes teologiske poenger om både slaver og frie, og radikaliteten i at f.eks. Paulus omtaler seg selv som "Kristi slave". Når det ikke ble slik, trøstet vi oss med at revisjonen uansett ville legge til rette for nye skritt i retning av konsistens ved neste revisjon.

Siden både gammelgresk og latin inneholder et rikt, nyansert – og tydelig differensiert – vokabular for ulike nivåer av tjenerskap og slavestand, er det åpenbart at det ville vært overflødig og forvirrende å bruke δοῦλος også for å betegne tjenere og andre arbeidere som hadde frihet til å komme og gå. Språket hadde dedikerte termer for de ulike funksjonene. At den frie og privilegerte mann Paulus selv bruker slave-termer for å uttrykke sin relasjon til Kristus, er etter min mening roten til den moderne forvirringen.<sup>17</sup> Jeg er ikke sikker på at Paulus bruker δοῦλος kun metaforisk på sin relasjon til Kristus, han kan også si ting som at "Kristi kjærlighet tvinger oss" (2 Kor

<sup>17</sup> Det er selvsagt mange flere kompliserende faktorer også, som at disse tekstene har vært oversatt til ulike samfunn med svært ulik juridisk og sosial hierarkisk organisering – med hvert sitt vokabular.

5,14). Han *opplever seg som Kristi slave*, samtidig som han sier at Kristus setter fri.

Ettersom Filipperbrevet regnes som et relativt tidlig brev, må det poengteres hva Paulus gjør i formuleringen av det som ble gjenkjennelige åpningsfraser (med noen stilistiske og innholdsmessige nyanse-variasjoner) også i andre av hans brev. Han introduserer seg selv som slave. Motsetningen mellom κύριος og δούλος var like standard som motsetningen mellom "herre" og "slave" på skandinavisk. Videre: Paulus både beholdt, og videreutviklet eksisterende hilsefraseologi på henholdsvis gresk (χαῖρε) og hebraisk (שלום) ved å slå dem sammen i sine brev-innledninger – på fortsatt gjenkjennelige måter, som mange allerede har skrevet om.

Det norske Oversettelsesutvalget argumenterte i sitt forslag med at endringen fra "tjener" til "slave" i disse åpningssekvensene allerede var gjennomført med suksess i Bibelen 2020 på nudansk. Det overbeviste en del, men ikke alle. Den publiserte Bibel 2024 er derfor preget av et kompromiss som er uttrykt ved at Bibel 2024, på de stedene der det var aktuelt, ble utstyrt med en standard- note som sier "tjenere: kan også oversettes "slaver"". <sup>18</sup>

PO36 har tilsvarende noter der δούλος er oversatt "slave" – bare omvendt vei, selvsagt: Fil 1,1 er oversatt "Paulus og Timotheus, Kristus Jesus' slaver". En asterisk etter "slaver" viser til en note (s. 85) som opplyser om at "slaver kan også oversettes tjenere, jf. Fil 2,7". I PO36 av Fil 2,7 finner vi så dette: "men gav afkald på sit privilegie, tog en slaves skikkelse på og fik lighed med mennesker; og da han var trådt frem som et menneske,..." Siden PO36 Fil 2,7 *også* har oversatt δούλος med "slave", er noten og henvisningen i 1,1 forvirrende, og reflekterer kanskje et tidligere stadium i oversettelsesarbeidet, da det kanskje stod "tjenere" i 2,7? Dette må i så fall rettes opp.

I Norge ble oversettelsen av δούλος en offentlig kontrovers i forbindelse med "høringsrunder" (prøveoversettelser) av utvalgte sekvenser som gikk lengre enn tidligere oversettelser i det å oversette δούλος med "slave". Det er interessant at de norske høringsrundene førte til endringer tilbake til "tjener" fra det foreslåtte "slave" i innledningene til Paulus-brevene – altså at det vekket anstøt at

<sup>18</sup> Se tilsvarende vers på <https://bibel.no/nettbibelen/les/nb-2024/>, jf. Prøveoversettelsen s. 85.

Paulus (og hans eventuelle medarbeider(e)) skulle omtale seg som "slaver" på norsk – mens det å oversette δούλος med "slave" når det refererer til selveste Kristus Jesus (Fil 2,7) ikke vakte diskusjon. Det kan også ha med konteksten i Filipperbrevet å gjøre, der jo Kristi dype fornedrelse er en sentral del av det teologiske poenget, og nødvendig for at han etterpå opphøyes til det høyeste.

### Avslutning: "The Content of the Form" (White 1987) – Kan en Bibeloversettelse overgå originalteksten i litterær kvalitet?

Den danske prøveoversettelsen av Filipperbrevet er i lys av den norske oversettelsen fra 2024 et lovende eksempel på at bibeloversettelsestrenden nå går ytterligere i retning av å kalle en spade for en spade og en slave for en slave. Men den sliter fortsatt med å kalle en penis for en penis. I antikke Middelhavssamfunn generelt, og det romerske imperiet spesielt, var det ikke likestilling som gjaldt: Følgelig hadde man lite språk knyttet til tanker om sosial likhet og utjevning, men særdeles utviklet, nyansert terminologi for sosiale hierarkier. Lesere lærer seg historisk bevissthet gjennom å konfronteres med hvordan bibelske skrifter ble skrevet i én tid, mens vi 2000 år senere lever i en annen.

En sterk forventning hos norske bibellesere etter den vellykkede oversettelsen av GT 2011 (NT 2011 var med noen få mindre endringer et opptrykk av NT 2005), var at Bibelen er og skal være en god, litterær tekst. Bakgrunnen for dette er at Bibelen har levd ikke bare i et særskilt religiøst/kirkelig rom, men gjennom mesteparten av sin virkningshistorie også i et u-sekularisert, kulturelt rom. Slik har europeisk litteratur og kunst gjennom århundrer hentet sin inspirasjon fra Bibelen, vært fulle av referanser til Bibelen, og tatt opp i seg ord, uttrykk og metaforer fra Bibelen, osv. Man kan vel si at Bibelens virkningshistorie har formet utviklingen av europeisk litterær kultur. Men så finner vi at dette i sin tur har skapt en litterær forventning til grunntekstene – som teologi-utdannede lesere vil vite er av svært varierende litterær kvalitet. Dette reiser et spørsmål om

hvorvidt det er ”riktig” å oversette Bibelen på en slik måte at den i dag gjerne også gjerne leses for sin litterære kvalitets skyld.

Det norske Oversettelsesutvalget har lenge hatt medlemmer som er målpråks-spesialister: lingvister, poeter, og skjønnlitterære oversettere og forfattere. Og det er her jeg som norsk bibeloversetter konfronteres med tvil i møte med den danske PO36 til Filipperbrevet: Den forekommer meg (foreløpig) som ganske flat og kjedelig som tekst betraktet, og jeg undres over hvorfor: Er det Filipperbrevets ”sanne ansikt” som her avdekkes etter århundrer av oversetteres *haute-couture*-språkdrakt?

Det kan hende, for oversettervalgene ord-for-ord ser for det aller meste forsvarlige ut, filologisk sett. Men er det nok for en Bibel i vår tid, når man på den ene siden kan mate grunnspråks-tekstene inn i AI-oversettelsesverktøy og få et rimelig målpråks-resultat – samtidig som trykte målpråks-utgaver har nøret opp under en kulturell forventning om at Bibelen skal være grunnsteinen i vår vestlige kulturelle/litterære kanon (Bloom 2011)? Har skandinavisk bibelkultur og kirkeliv i en postsekulær tid råd til å undergrave denne forventningen?

Den såkalte ”Filipperbrevs-hymnen” i Fil 2,6-11 har i PO36 fått en vellykket, verdig dansk form. Og ved første gangs lesning av PO36 som helhet tenkte jeg at det ikke var noe direkte ”feil” med den, men den ”gir” heller ingenting ekstra. Etterpå ble jeg i tvil om det egentlig heller var mine litterære forventninger til den unge Paulus (Filipperbrevet regnes som et relativt tidlig brev i Paulus-corpuset) som kanskje har vært litt -- oppskrudde? Jeg har ikke konkludert. Men jeg tviler på at teksten slik den framstår i PO36 vil inspirere vanlige, danske bibellesere. Så er det da også nettopp en prøveoversettelse. Enten PO36s flathet er et resultat av ekstrem trofasthet overfor stilnivå på grunnspråket eller skyldes kun foreløpig arbeid med selve oversettelsen (altså språklig gjengivelse av teksten på dansk), så bør det danske bibeloversettelsesprosjektet ha en grundig, overordnet diskusjon om hva slags stilnivå man skal legge seg på.

## Litteratur

- Ball, Magdalena. 2004. "A review of Mouse or Rat by Umberto Eco." *Compulsive Reader* d. 31. Mars.  
<https://compulsivereader.com/2004/03/31/a-review-of-mouse-or-rat-by-umberto-eco/> (sett 01.02.2026).
- Bauer, Walter. 2020. *Griechisch-Deutsches Wörterbuch: Zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*. 5. utgave, reprint 2020. Berlin: De Gruyter.  
<https://doi.org/10.1515/9783112313657>
- Bibel 2024*. 2024. Oslo: Det norske Bibelselskap.
- Bibelen 2020*. 2020. København: Det Danske Bibelselskab.
- Bibelen i prøveoversættelse. Markusevangeliet. Filipperbrevet*. 2025. København: Bibelselskabet.
- Bloom, Harold. 2011. *The Shadow of a Great Rock: A Literary Appreciation of the King James Bible* (1st ed.). New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Alva. 2024. "Underkastelse och Extremsport: En översättaresarbete i det gula trähuset." *Vagant. Skandinavisk tidsskrift for kritikk og essayistikk*. 09.03.  
<https://www.vagant.no/en-oversattares-arbete-i-det-gula-trahuset/6> (sett 01.02.2026).
- Eco, Umberto. 2004. *Mouse or Rat? Translation as Negotiation*. London: Weidenfield & Nicholson (Orion).
- Eggen, Nora S., Nina Zandjani og Tor Ivar Østmoe (red.). 2019. *Gjenoversettelse av hellige tekster*. Oslo: Hermes Academic Publishing.
- Erman, Heinrich. 1896. *Servus vicarius. L'esclave de l'esclave romain*. Lausanne: F. Rouge.
- Koehler, Ludwig og Walter Baumgartner. 1994-5. *The Hebrew & Aramaic Lexicon of the Old Testament. The New Koehler-Baumgartner in English*. Leiden: Brill.
- Liddell, H. G., R. Scott, H.S. Jones. 1968. *A Greek-English Lexicon*. 9. utgave. Oxford: Clarendon Press. Tilgjengelig fra  
<https://stephanus.tlg.uci.edu/lsg/#eid=1>

- Lings, K. Renato. 2013. *Love Lost in Translation: Homosexuality and the Bible*. Bloomington: Trafford Publishing.
- Madden, John. 1996. "Slavery in the Roman Empire: Numbers and Origins." *Classics Ireland* 3: 109-128.
- Martinsen, Anders. 2015. *Men and Unmen in the Parables of Luke: Reception, Slavery, Masculinity*. Universitetet I Oslo: upublisert ph.d.-avhandling.
- Martinsen, Anders og Martin Stoutjesdijk. 2025. "Obscuring New Testament Slavery: A Study of the Translation History of Δουλος." *Journal of the Bible and Its Reception* 12/1: 23–56. <https://doi.org/10.1515/jbr-2024-0002>
- Müller, Mogens. 2024. *Tilløb til Bibelen 2036*. København: Eksistensen.
- Nicholson, Adam. 2003. *Power and Glory: Jacobean England and the Making of the King James Bible*. London: HarperCollins.
- Pollestad, Kjell Arild. 2022. "Bibelsk kjønnsforvirring." *Vårt Land* 17.08.2022.
- Tertullian. 1931. "Apology: De Spectaculis." I: *Tertullian, Minucius Felix*, overs. T. R. Glover og G. H. Rendall. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Topland, Anne Mari Schiager, Tina Dykesteen Nilsen, Jorunn Økland, og Terje Stordalen. 2022. "Kjønnsforvirring og annen forvirring." *Vårt Land* 29.08.2022, s. 17.
- White, Hayden v. 1987. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Økland, Jorunn. 2019. "Gjenoversettelse av hellige tekster: Teoretiske overveielser, verdiforhandlinger og politiske konsekvenser." I *Gjenoversettelse av hellige tekster*, red. Nora S. Eggen, Nina Zandjani & Tor Ivar Østmoe, 5-28. Oslo: Hermes Academic Publishing.
- Økland, Jorunn. I trykk. "Gud snakker engelsk, eller: Kristendommen som imperial ideologi." I *Imperienes tidsalder*, red. Jens E. Braarvig & Amund B. Haave. Oslo: Dreyer og Hermes.